

1838ին Յօզթ. Բաւլարի երբ տակաւն Փարիզ եր, կ'ընտրուի թղթակից-անդամ Կ. Պոլսոյ Կայս. բժշկական ընկերութեան՝ որ այս առթիւ 1868 Գեկտ. 23 թուականաւ նամակ մը յղած է անոր եւ վկայական մը, զոր կը պահեն Էաշիեանի ազգականները:

Իւր երկարատեւ կենաց մէջ բնաւ երբեք ունեցած չէ

գրաւոր ո՛ր եւ է աշխատութիւն ո՛չ այ՛նչանաւոր մասնակցութիւն ազգային գործերու. հազիւ իւր անունը կը կարգանք շամազ-գեացընկերութեան 1860ի բաժանորդաց ցուցակին մէջ, ինչպէս նաեւ Կաթուղիկեայ Հայոց Պատմաբանութեան համար 1861ին Կ. Պոլսոյ մէջ գումարուած Ազգ. Ընդհանուր Ժողովոյ անդամոց շարքին մէջ՝ որուն գլուխ կը գրուանուէին բժիշկ Յօզթ. Գասպար պէյ Սինապեան եւ բժիշկ Յօզթ. Յարկոյան պէյ Ղեւոնդ:

Շ Ի Ր Ի Մ Տ Ս Ը Թ. Ա. Ե Ս Ե Ի Ն Ա Ն Ի

Կերպայացունելով հոս իւր կենդանագիրը՝ զոր հարեղօրորդին Մեծ. Ղեւոնդ Ի. Փ. Էաշիեան բարեհաճեցաւ տալ ինձ, կը ցաւիմ որ չեմ կարող անոր շուրջն իրեւ արձան յիշատակի հիւսել զեւ գովաստի առջեր. . . .

Էաշիեան մեծահամբաւ բժիշկներու վերջին՝ եղաւ Բաւլարի, որուն աշքերու լոյսին

հետ շիրաւ աւանդ եւ անհետ եղաւ բարբառն Էաշիեան բժշկական դարաւոր անունը:

ՅՕ.ՁԹ. ՎԱՐՍՄ Ե. ԹՈՂՈՒՄՆԱՆ

Հ Ն Ա Ռ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

Հ Ր Թ Ե Ն Ն Ի Ր Զ Ո Ն Ն Գ Ր Ի Թ Ի Թ Ե Ն Ն Մ Ը Ս Ի Ե Գ Ի Բ Ե Ն Գ Ո Ր Թ Ի Ի Ե Գ

“ Լ անբոհի չոկա. եւ Նոյ. թեւերուն մէջ նորագիտ հասկեան արձանագրու. թեան առթիւ հրատարակուած տեղեկութիւնք կը հարկադրենդեհահետեւալ զխոզութիւններն ընել: Նախ կ'երեւայ թէ Եմաէն չ'ընդունիր Հին - Կտակարանի մէջ յիշուած “ քեռտիներուն եւ “ Զ-թ. երուն նոյնութիւնը, զոր կը հաստատեն ուրիշ գիտնականք: Երկրորդ, Եմաէնի այն կարծիքը թէ “ արձանագրու. թեանց լեզուն թէ բառաւ

միջբրի եւ թէ քերականութեան կողմանէ գրեթէ ինով կը նոյնանայ հայերէնին հետ, քիչ մը բացատրութեան կարօտ է: Առանց սպասելու յարգելի Աւուղջապետին “ Զ-լիքէ քեր. արեւելիքիին, մէջ այս մասին հրատարակելիք սուսմասիրութեան, այժմէն կ'ուզեմ գիտնալ թէ իրեն “ հին-հայերէն, կոչանք, — ինչպէս

ներս. նախնի interne (գեկ-լեմ բիլի), որ իւր սուսմասիրտեց Մոմբէլիքի բժշկական Համալսարանը, սուրջս սկիզբ Յունվարի 19ին Յօզթ. Մագաստարեան, Բաւլարի Էաշիեանի հարեղօրդանք զուսին է, եւ իր հաստատայ այժմէն փոյլուն ապագայ: Տ. Վ. Ե. Թ.

1 Ուրախութիւն է ինձ բռնել թէ Էաշիեան գերբառանէն մեռաւ ակայն նոր բժիշկ մը. Յօզթ. Կ. Մ-ի-գարեթեան անուն ուսուալ պատանին. Այլմեծի հիւսնգանց-

կ'անուանէ հաթեան արձանագրութեանց լեզուն, — Կրօնքը պէտք է հասկնալ թէ՛ անկէ ալ աւելի հին լեզու մը որ անուութիւն ունենայ հայերէնին հետ: — Անշուշտ այս վերջինս, այն է դասական մատենագրաց "Արարտեան", կրօնք լեզուն, կամ որ նոյն է՝ տաղանայ արձանագրութեանց "Ուրարտեան" (== Արարտեան) լեզուն:

Այս առթիւ կարեւոր կը համարիմ յիշատակել թէ քանի մը տարի յառաջ՝ երբ հետեւել սկսալ գետացոց մասին հրատարակելով ուսումնասիրութեանց, առաջին օրէն համոզուեցայ թէ անոնք ազգակից են Ուրարտեանց: Օր մըն ալ կարդալով որ Հալէպէն "սեմական", ծագումն կու տայ անոնց, դիմեցի արդէն ինձ ծանօթ հռչականունն Ալէյսի, որ հաճեցաւ պատասխանել թէ գետացիք "ուրարտեան" ցեղէ են. որ կը հաստատու վերի դիտողութիւնս Ենէնի յայտնած կարծիքին մասին:

Գետացոց լեզունն ելած այս հետեւութիւնը մտքիս մէջ ուրջ կատակծներու եւս ծնունդ տուաւ, որ պատմական բաւական ծանր պարագաներ ըլլալուն՝ չեմ համարձակիր հրատարակ հանել հապճեպով. այլ կը սպասեմ նորանոր գիտերու եւ անոնց տուած արդեանց:

Կ. Յ. ՊՍՄՍՃԵՆ

Ո Ւ Ղ Ե Գ Ր Ա Վ Ա Ն

Ս Ե Ւ Թ Ղ Վ Ո Ւ Բ Ի Ի Ս Ս Վ Ա Ն Ե Ն Ե Ր Բ Ը

Ժ.

Թիւրքոսիա:

Ղաւառտեան Ժամը 5 շկար դեռ՝ երբ բեռնաբարձ լծակին ասմկից դործողութիւնները քունս խանգարեցին, ելայ վեր նաւայարին, եւ ալ կը նշմարեմ որ Թեոդոսիս արդէն կանգնած է մեր այնէս:

Դուրս ելայ նաւամտոյց, մինակ, առաւօտեան զովութեամբ քաղաքը դիտելու: Կտապակմ'ը նորեցի ինձ առայնորդ, որ իր թիւթեւ կառքով տարաւ զես բոլոր փոքր ի շատ ուշադրութեան արժանի տեղերը տեսնելու: Բաթումէն սկսած Սեւ ծովէ կէրպոց վրայ ոչ մի սեղ հայ գաղթականութիւնն այնպէս հոծ է, ինչպէս այստեղ, ուր Հայոց գլխութիւնը կը յիշատակուի արդէն ժե՛ն գարնէն: Թեոդոսիայի Հայերը կը զբաղին գլխաւորաբար զվաճառականութեամբ, բայց կան նաեւ արուեստուորներ եւ արքունի պաշտօնատերներ եւ երկու եկեղեցի եւ երկու դպրոց, իրենց

թիւր կը հասնի 1200ի. կան նաեւ 75 տան շափ կաթողիկէայ Հայեր, որոնք նոյնպէս ունին իրենց եկեղեցին եւ ծխական դպրոցը: Բայց գերախաւսաբար շիրքայ եւ ոչ մին տեսնել, վասն զի օրը շատ վաղ էր դեռ. Հայոց եկեղեցւոյն գաւթին մէջ փոքրիկ անակէն պտաւս կին մը դուրս ելաւ, եւ բաւ թէ ոչ մի հայ եկեղեցի կամ դպրոց բաց չես կրնար տեսնել այս Ժաման. ես ալ զնայի մտակոյ ճաշարանը եւ այնտեղ թէյով զբաղեցայ՝ մինչեւ որ քաղաքն իր քե՛նն արթնցաւ:

Փոքրագիր բլրոյ մը ստորոտն եւ զառիվերին վրայ կիսաբոլոր տարածուած է Թեոդոսիս, ձախ թեւին վրայ ունենալով դարաւոր ամրութիւններու հին, կործանած պատնէշները, յիշատակ քաղաքին նախին փառացը: Երկարակեան ճերմակ սներ սիրուն ձեւով շարուած են նաւահանգստին կիսաբոլոր եզերքին վրայ, որոնց աջէն մը քան զմիւս փառաւոր ծովային տեսարաններ կը պարզեն: Աւելի փոքր քան Բաթում՝ (ու՛նի միայն 12 հազար բնակիչ): Թեոդոսիս այսու աննայտիւ անուանալ քաղաք չէ: Թեւեւ չունի մեծ առեւտրական կարեւորութիւն եւ դործունեութիւն, բայց իր գեղեցիկ դերովը կը յիշեցնէ Միջերկրականի Խառական ծովեզրոց փոքր քաղաքները: Իր ամէնէն նշանաւոր փողոցն է՝ Գիւնաւեւոյն (GÜNEBAĞI) այսինքն ճեմփուլն փողոցը: Այս անունը յիշատակ է Ղնեովական տիրապետութեան միջոցին, երբ՝ ժԳ դարուն՝ ամբողջ Սեւ ծովու եղեղը կը զբաղեցնէր Վֆֆո անուն ներքեւ: քաղաքը հիմնուած է այստեղ յայն գաղթականներէ, եւ շուտով կարեւոր կենդրոն եղած՝ վաճառականութեան: Եւ գարուն Հոնք քանդեցին զԹեոդոսիս, եւ այնպէս քանդուած մնաց մինչեւ Ջեմովացոց տիրեն, որոնք քաղաքը վերին զարգացման հասուցին: 1475ին անցաւ Տաճկաց ձեռքը. ասոնք ալ իրենց կողմէն մինարներով զարդարեցին, եւ անունն իրենց հնչմամբը կոչեցին Բեթէ. Տաճկիներն այնչափ հաւանք էին Բեթէն, որ շատ անգամ Բըբ-օլթաթըլ (Երիմի Կ. Պոլիս) կամ Բեյ-Կաթաթթըլ (փոքր Կ. Պոլիս) կը կոչէին: Երբ Ռուսները տիրեցին Բեթէին՝ քաղաքն աւերակ թողուցին ամբողջ կէս դարէն աւելի, իրենց բոլոր ուշադրութիւնը դարձնելով նախ Բերլին. մինչեւ որ ներկայ կարուս Տաղիս միջոցէն ետքը Թեոդոսիս սկսաւ կենդանութիւն. իսկ երկաթուղին կապեց զայն ցամաքային առեւտրական աշխարհին հետ՝ 1892ին միայն, երբ առասկան կառավարութիւնն որոշիլ զԹեոդոսիս առեւտրական նաւահանգիստ անել: Բայց ի առեւտրական յատկութեան՝ (թե՛ւեւ դեռ այժմեան վիճակին մէջ ալ շատ մեծ կարեւորութիւն չունի), շատ յարմար քաղաք է ծովային բաղնիքներու այնպէս որ ամառները՝ մանաւանդ օտար տեղերէ եկող հիւանդներն եւ այցելուներն են որ քաղաքին զուարթութիւն կու տան: Այնչափ զովեցի ինձ այստեղ լոգարանները — կամ՝ յատկապէ՛ս լոգարաններու ծովն — որ չկարանեցայ անձամբ փորձելու: Իրաւունք ունինք. ծովուն յատակը հարթ է, աւազուտ կամ թէթեւ կաւային կախուղ սաքերդ կարծես թաւշի վրայ կը կոխեն. Շուրջ